

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE
HUDEBNÍ A TANEČNÍ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha, 2018

Marek Blaha

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE
HUDEBNÍ FAKULTA

Hudební umění

Housle

DIPLOMOVÁ PRÁCE

České kvarteto – portrét zakladatelů tradice české komorní hudby

Marek Blaha

Vedoucí práce: doc. MgA. Leoš Čepický

Oponent práce: odb. as. Mgr. Jiří Panocha

Datum obhajoby: 6. 6. 2018

Přidělovaný akademický titul: MgA.

Praha, 2018

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE
MUSIC AND DANCE FACULTY

Art of Music

Violin

Master 's Thesis

Bohemian Quartet – portrait of founders of czech chamber music
tradition

Marek Blaha

Thesis advisor: doc. MgA. Leoš Čepický

Thesis opponent: odb. as. Mgr. Jiří Panocha

Date of thesis defense: 6. 6. 2018

Academic title granted: MgA.

Prague, 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem magisterskou práci na téma

České kvarteto – portrét zakladatelů tradice české komorní hudby

vypracoval samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Abstrakt

Tato práce je životopisem Českého kvarteta. Tento ansámbl byl v první čtvrtině 20. století řazen ke světové interpretační špičce a jeho členové byli zároveň významnými individualitami v řadě oblastí.

Klíčová slova

České kvarteto

Komorní hudba

Description of the work

This thesis is focused on biography of Bohemian Quartet. This ensemble was during the first quarter of 20th century one of world - class string quartets and members of this chamber music group were significant personalities in many domains.

Keywords

Bohemian quartet

Chamber music

Obsah	strana
Úvod	1
Věta první (1891 – 1906)	2
Věta druhá (1906 – 1914)	25
Věta třetí (1914 – 1931)	28
Finále (1931 – 1933)	34
Závěr	41
Použitá literatura a prameny	42

Úvod

Poslední čtvrtina 19. století a začátek 20. století přinesl v české hudbě několik absolutních vrcholů. Zásahu na tom měli samozřejmě skladatelé, zejména potom mezinárodní úspěchy a proslulost Antonína Dvořáka. Interpretační umění reprezentovali na světových turné houslisté František Ondříček nebo později Jan Kubelík, hudbu komorní potom Ševčíkovo – Lhotského kvarteto a především České kvarteto. Umělecký vývoj tohoto souboru jsem si zvolil jako hlavní téma mojí magisterské práce. Chtěl bych poukázat na nesmírně důležitou a v pravdě nezastupitelnou úlohu Českého kvarteta, jehož členové svým interpretačním i pedagogickým odkazem připravili široký základ pro další vývoj českého kvartetního umění.

Věta první (1891 – 1906)

Od poloviny 19. století sílila v pražských hudebních kruzích stále více myšlenka vytvořit samostatnou instituci, kde by komorní hudba a především kvartetní oblast měla své výhradní působiště. Hudební pedagog a klavírista dr. Jan Ludevít Procházka¹ se skladatelem Zdeňkem Fibichem a mladým houslistou Františkem Ondříčkem² se pak stali předními představiteli českého vlivu v novém spolku Jednota pro komorní hudbu v Praze (Kammermusikverein Prag), která byla založena 31. května 1876. Po nezbytném úředním schválení byla pak ustavena 21. ledna 1877 jako utrakvistický spolek. Měla poskytovat umělcům české i německé národnosti, skladatelům stejně jako interpretům společný prostor k uplatnění a samozřejmě také posluchačům za akceptovatelné vstupné kvalitní umělecký zážitek. Myšlenka to byla ve své době značně pokroková, její praktická realizace časem začala být daleko vzadu za cílem, který si spolek vytkl. Bylo založeno spolkové smyčcové kvarteto, jehož primářiem se stal houslista a renomovaný profesor konzervatoře Antonín Bennewitz³ a dalšími členy Eduard Wittich, Vilém Bauer a Bruno Wilfert. 19. února 1877 se uskutečnil první koncert na Žofíně a v tomto sále zůstala rezidentně Jednota až do otevření Rudolfiny v roce 1885.

Zájem o komorní koncerty v Praze byl – pravidelných osm koncertů Jednoty v sezóně bylo ihned vyprodáno v předplatném a zájem daleko přesahoval nejen kapacitu sálu na Žofíně, ale později dokonce i velkého sálu Rudolfiny (dnešní Dvořákova síň). V těchto souvislostech bylo nutné zavést regulaci přílivu členstva. Finanční dostupnost a kvalita koncertů způsobily, že se posluchači na koncerty Jednoty přímo hrnuli, při

¹ Jan Ludevít Procházka (14. 8. 1837 – 19. 7. 1888) byl český hudební kritik, organizátor, dirigent a skladatel, žák a přítel skladatele Bedřicha Smetany.

² František Ondříček (29. 4. 1857 – 12. 4. 1922) byl český houslista, hudební pedagog a skladatel, jeden z největších houslových virtuosů všech dob.

³ Antonín Bennewitz (26. 3. 1833. – 19. 5. 1926) byl český houslový pedagog a koncertní mistr orchestru Národního divadla v Praze.

ostatních koncertech za obvyklé vstupné (i když účinkovaly zahraniční hvězdy) byly sály poloprázdné.

Jednota ale neuměla využít svého úspěchu ke skutečnému posílení umělecké pozice komorní hudby a spíš se od původního záměru odchylovala. Koncerty byly prokládané sólovými čísly, účinkovali instrumentální virtuosové, kvartetní skladby se přestávaly hrát. Dalším důvodem, proč se dramaturgie koncertů ubírala tímto směrem, byla interpretační úroveň spolkového kvarteta. Zahraniční soubory hostovaly výjimečně. Navíc finanční poměry spolku nedovolovaly slušně honorovat ani práci vlastního kvarteta a za těchto okolností bylo obtížné poměřovat Bennewitzovo kvarteto s úrovní zahraničních souborů. V roce 1887 zanechal čtyřiapadesátiletý Bennewitz houslí, aby se plně věnoval vedení konzervatoře a nahradil ho jeho absolvent, koncertní mistr orchestru Národního divadla a nově jmenovaný profesor konzervatoře Ferdinand Lachner⁴.

Roku 1888 pak spolkové kvarteto prošlo zásadními změnami. Po smrti prof. Františka Hegenbarta⁵ byl na konzervatoři jmenován jeho nástupcem vynikající violoncellista Hanuš Wihan⁶, moderní umělec velkého formátu. Absolvent Hegenbartovy třídy se vrátil do Prahy po patnácti letech působení v cizině. Vyučoval v salcburském Mozarteu, byl členem orchestru ruského aristokrata barona Paula Derviese v Nizze a Luganu, v Berlíně působil ve filharmonickém orchestru Benjamin Bilseho⁷ (dnešní Berlínská filharmonie), byl sólistou knížecí kapely v Sondershausenu a především se uplatňoval v letech 1880 – 1888 v mnichovské dvorní kapele. Přátelil se s Richardem Wagnerem a Ferencem

⁴ Ferdinand Lachner (23. 3. 1856 – 23. 10. 1910) byl český houslista a pedagog, profesor konzervatoře v Praze.

⁵ František (Franz) Hegenbart (10. 5. 1818 – 20. 12. 1887) byl česko – německý violoncellista. Mezi roky 1831 – 1837 studoval pražskou konzervatoř, byl členem orchestru v Grazu, Linci a Lvově, profesorem violoncella na Mozarteu v Salcburku a na konzervatoři v Praze.

⁶ Hanuš Wihan (5. 6. 1855 – 1. 5. 1920) byl český violoncellista, profesor konzervatoře v Praze a člen Českého kvarteta.

⁷ Benjamin Bilse (17. 8. 1816 – 13. 7. 1902) byl německý dirigent a skladatel, zakladatel Berlínské filharmonie.

Lisztem, mladý Richard Strauss napsal pro Wihana Sonátu F dur op. 6. Vyzrál ve vynikající osobnost, sólistu i komorního hráče.

Hanuš Wihan svou pražskou etapu umělecky zahájil začátkem prosince, 1888 kdy brilantně zahrál za přítomnosti nadšeného Petra Iljiče Čajkovského tehdy velmi populární Volkmannův violoncellový koncert a moll, o měsíc později vystoupil na koncertě Umělecké besedy se slavným Ignacym Paderewským⁸ v Beethovenových skladbách. Tehdy třiatřicetiletý Wihan, plný energie a ambiciózní, byl v pražském prostředí novátorský svými nekompromisními uměleckými i interpretačními zásadami a požadavky. Své krédo uplatňoval Wihan jak v Umělecké besedě, tak v Jednotě pro komorní hudbu a především pak na konzervatoři, kde se stal po Bennewitzově penzionování vůdčí osobností s titulem šéfa uměleckého studia komorních hry. Jeho vstup do spolkového kvarteta Jednoty byl ve všech směrech zásadní. Sám zasedl k pultu violoncella místo Wilferta a violistu Bauera vystřídal dosavadním prvním houslistou Lachnerem, z poslední formace zůstal jenom druhý houslista Bohdan Čadek. U pultu prvních houslí se střídali hosté ze zahraničí, časem i čeští houslisté František Ondříček a Otakar Ševčík. Často přijížděl z Výmaru fenomenální sólista a pozdější sekundista slavného Joachimova kvarteta Karel Halíř⁹. Soubor bylo za těchto okolností nemožné nazvat stálým po personální i umělecké stránce.

Byla devadesátá léta 19. léta, v Evropě hrála řada kvartet vysoké úrovně a české interpretační umění nemělo v této konkurenci své zastoupení. Konzervatoř vyprodukovala mnoho výborných instrumentalistů (zvláště houslistů), orchestry se stabilizovaly a sbory byly na špičkové úrovni. Smyčcové kvarteto jakožto samostatný obor žilo

⁸ Ignacy Jan Paderewski (18. 11. 1860 – 29. 6. 1941) byl polský klavírista, hudební skladatel a politik, zastával funkci premiér Polské republiky.

⁹ Karel Halíř (1. 2. 1859 – 21. 12. 1909) byl český houslista a pedagog, člen Joachimova kvarteta (Joseph Joachim, Karel Halíř, Emanuel Wirth a Robert Hausmann)

stále v neprofesionálních podmínkách. A pak přišel dlouho očekávaný obrat.

Nelze říct, že by komorní hudba neměla na konzervatoři tradici, ale teprve s nástupem Bennewitze v roce 1866 a především za jeho ředitelské éry od roku 1882 se dostalo tomuto oboru odpovídající důležitosti. Do kvartetního studia přicházeli posluchači většinou až ve čtvrtém ročníku. Po školních prázdninách roku 1888 se poprvé objevují v různých sestavách postavy budoucího Českého kvarteta: Karel Hoffmann¹⁰, Josef Suk¹¹, Oskar Nedbal¹² a Otto Berger¹³. Všichni čtyři nastoupili společně na konzervatoř roku 1885, rok po jejím přesídlení do Rudolfiny. Hoffmann a Suk nastoupili k Bennewitzovi, Berger k Hegenbartovi. Nedbal zprvu studoval trubku a teprve po dvou letech se setkal s Hoffmannem a Sukem u Bennewitze.

V prosinci 1887 však legendární pedagog a violoncellista František Hegenbart, v únoru 1888 pak jednalo vedení konzervatoře s Hanušem Wihanem a 20. května byl Wihan potvrzen jako nový profesor oboru violoncello. Postupem času však ředitelské povinnosti rozrůstajícího se ústavu zabíraly Bennewitzovi stále více času. Rozdělit se o svůj úvazek se svým bývalým absolventem Ferdinandem Lachnerem a výuku komorní hry svěřil Hanuši Wihanovi.

Bennewitz požadoval, aby komorní soubor hrál intonačně čistě a v perfektní souhře. To ovšem moderně orientovaný Wihanovi považoval jen za nutný základ. Dovedl s kvartetem studovat celé dopoledne, pracoval na frázích, rytmu, plastičnosti polyfonie a dynamice. Učil poznávat

¹⁰ Hoffmann Karel (12. 12.1872 – 30. 3. 1936) byl český houslový virtuos a pedagog, primárius Českého kvarteta po celou dobu jeho existence.

¹¹ Josef Suk starší (4. 1. 1874 – 29. 5. 1935) byl český skladatel, houslista a pedagog, sekundista Českého kvarteta, žák a zeť skladatele Antonína Dvořáka.

¹² Oskar Nedbal (26. 3. 1874 – 24. 12. 1930) byl český hudební skladatel, dirigent a violista, zakládající člen Českého kvarteta.

¹³ Otto Berger (4. 1. 1873 – 29. 6. 1897) byl český violoncellista a skladatel, zakládající člen Českého kvarteta.

strukturu a styl díla. Bennewitz a Wihan se od sebe v uměleckých názorech lišil a v jistém smyslu i doplňovali. O dvaadvacet let starší Bennewitz rozvíjel v houslistech především jejich nástrojové schopnosti až k virtuozitě. Stačí si jenom uvědomit neuvěřitelnou řadu vynikajících umělců se světoznámými fenomény Františkem Ondříčkem a Otakarem Ševčíkem v čele. Pro mladšího Wihana byla technická složka jen prostředkem. Velký důraz kladl na přednes, který z instrumentalisty dělá umělce. Wihan tehdy vypracoval zásady dnešní české kvartetní metodiky – precizního studia, opřeného o hluboké znalosti formotvorných prvků i estetických norem.

Od roku 1888 na sebe na koncertech konzervatoře začínají upozorňovat budoucí slavná jména Českého kvarteta v nejrůznějších formacích i komorních žánrech, od skladeb pro čtvery housle přes tria až po klasické kvartetní obsazení. V roli primária různých sestav se průběžně objevuje Hoffmann, Suk i Nedbal. S nimi pak jako houslisté Josef Kovařík¹⁴, pozdější profesor konzervatoře v New Yorku a spolupracovník Antonína Dvořáka, Rudolf Reissig, koncertní mistr a dirigent v Brně, nakonec profesor pražské konzervatoře. Dalšími byli vynikající violista Ferdinand Schleicher, pozdější koncertní mistr v Brémách a z violoncellistů především Julius Junek¹⁵, sólista Německého divadla v Praze, dlouholetý spolupracovník Českého kvarteta v kvintetech a sextetech.

Jako první usedl ke kvartetnímu pultu na Hudebním večeru konzervatoře violoncellista Otto Berger 24. října 1888, kdy v sestavě Pick – Vaniš – Schleicher – Berger zazněl Schumannův kvartet. 20. listopadu se zapojil do pozměněné formace (Mařák – Hoffmann – Schleicher – Berger) i Karel Hoffmann, aby u druhých houslí pomohl k úspěchu smyčcového kvartetu Antona Rubinštejna. S novým primáriem

¹⁴ Josef Jan Kovařík (11. 7. 1870 – 10. 4. 1951) byl česko – americký houslista a pedagog, přítel a spolupracovník Antonína Dvořáka za jeho pobytu v USA.

¹⁵ Julius Junek (1. 11. 1873 – 16. 10. 1927) byl český violoncellista a pedagog.

provedlo kvarteto ve složení Witek – Hoffmann – Schleicher – Berger 18. března 1889 Beethovenův kvartet c moll, op. 18. Ve stejné sestavě 23. května Beethovenův kvartet Es dur, op. 74. Na koncertě 29. listopadu 1889 usedl poprvé Hoffmann k prvnímu pultu a s novým sekundistou a violoncellistou v sestavě Hoffmann – Bastl – Schleicher – Müttermüller zahráli Beethovenův kvartet A dur op. 18, 5. února 1890, opět v pozměněném složení (Hoffmann – Reissig – Schleicher – Berger) Schumannův kvartet A dur a 18. března v téže formaci Haydnův kvartet B dur op. 76. Na koncertě 5. května 1890 vstoupil na scénu Suk jako primárius a v sestavě Suk – Römeth – Kaufmann – Müttermüller zazněl Haydnův kvartet A dur op. 2. 29. listopadu stejná kvartetní sestava uvedla dalšího Haydna, tentokrát kvartet d moll op. 76. Na stejném koncertě tehdy zazněl Schumannův klavírní kvartet Es dur op. 47, v němž klavírní part hrála Marie Pilatiová, jejímiž partnery byli Hoffmann, Nedbal a Berger. Potom se 7. března 1891 ve smyčcovém sextetu Rudolfa Františka Procházky sešli Hoffmann, Suk a Berger (spolu s Binhakem, Römethem a Otahalem) a konečně 28. dubna se už všichni budoucí členové Českého kvarteta sejdou u Spohrova oktetu d moll op. 65.

Na jaře 1891 tak sestavil Wihan kvarteto, v němž seskupil mladé umělce, kteří se už třetí rok zvlášť výrazně uplatňovali. Jako primárius zasedl devatenáctiletý Karel Hoffmann, u druhých houslí sedmnáctiletý Josef Suk, u violy stejně starý Oskar Nedbal a u violoncella osmnáctiletý Otto Berger. Všichni studovali poslední ročník konzervatoře. Oba houslisté ze třídy prof. Bennewitze, Berger žák Wihana. Byli to vysoce talentovaní a výborně vyškolení instrumentalisté a měli už i pověst znamenitých sólistů: 22. února zazářili v Rudolfinu Hoffmann s Bergrem v Brahmově Dvojkoncertu.

V roce 1890 byla konzervatoř spojena s varhanickou školou a současně byla rozšířena o kompoziční oddělení, do jehož čela byl získán počátkem roku 1891 Antonín Dvořák. Vliv této geniální osobnosti na sobě pocítili i Suk, Nedbal a Berger, kteří současně s nástrojem studovali také

kompozici a nyní přešli od profesora Karla Steckera¹⁶ k Dvořákovi. Na koncertě dne 5. ledna 1891 se kvartetisté prezentovali svými skladbami – Suk Fugou c moll, klavírním triem a violoncellovou Baladou, Berger Fugou B dur a Nedbal Fugou D dur pro housle, klarinetovou Romanci, houslovou Sonátou a klavírní Humoreskou. Všichni autoři ještě spolu s Hoffmannem byli také interprety skladeb. Brzy se však představili i ukázkami kompozic, které už vznikly za Dvořákova vedení. Bylo to 13. května 1891 na Hudebním večeru skladatelského oddělení. Berger tam představil svou orchestrální úpravu Beethovenovy klavírní Bagately, Nedbal klavírní Variace a Suk klavírní kvartet. Dva z kvartetistů byli budoucími skladateli mimořádného formátu, zároveň oba vynikajícími klavíristy v podstatě bez jakéhokoliv studia. Důkazem pedagogické vyspělosti Bennewitze a Wihana je i to, že rozpoznali už v začátcích Sukův nevšední skladatelský talent a stejně jako Nedbalovi nebránili mu v hudební všestrannosti.

Kvartetisté tedy měli roku 1891 absolvovat konzervatoř. Když však viděli mimořádné výsledky své společné práce pod Wihanovým vedením, rozhodli se dobrovolně prodloužit své studium o sedmý rok. Na listopadovém koncertu jednoty pro komorní hudbu mělo účinkovat spolkové kvarteto, jehož vedoucí osobnosti se stal po Bennewitzově odchodu Wihan a které hrávalo ve složení Lachner – Čadek – Bauer – Wihan. Protože v tu dobu byl Wihan zaneprázdněn koncertními závazky v zahraničí, navrhl pořadatelům jako náhradu své nejlepší kvarteto ze své třídy. Pořadatelé nebyli přirozeně touto nečekanou změnou nijak nadšeni - měli se spokojit se studentským souborem, který kromě doporučení Hanuše Wihana nedával záruku umělecké úrovně. Pořadatelé však museli splnit osm ohlášených abonentních koncertů a nezbývalo jim než tuto nabídku přijmout. Spoléhalo na hostující pěvkyní Louisu Ehrensteinovou z vídeňské Dvorní opery, která svou spoluúčastí měla dodat koncertu punc exkluzivity.

¹⁶ Karel Stecker (22. 1. 1861 – 13. 3. 1918) byl český hudební teoretik, pedagog, varhaník a skladatel.

Když tedy mladí umělci 12. listopadu 1891 podstupovali na koncertu Jednoty svůj umělecký debut, neměli záviděníhodné postavení. Jenže způsob, jak zahráli Beethovenův kvartet B dur op. 18 a Schubertův smyčcový kvintet C dur s Juliem Junkem u druhého violoncella, předčil všechno očekávání. Vysoká úroveň souhry, zdravé muzikální cítění a síla osobního prožitku zanechaly u širokého publika skvělý dojem. Na dalších koncertech pak mladé kvarteto pravidelně doplňovalo nebo rozšiřovalo stávající spolkové kvarteto.

V lednu a v březnu 1892 si kvartetisté zahráli na konzervatoři Schumannův kvartet F dur a klavírní kvintet Es dur a 2. dubna si kvintet zopakovali na veřejném večeru v Rudolfinu. Tentýž den Hoffmann se Sukem a Nedbalem v Měšťanské besedě provedli s hostujícím violoncellistou Junkem na závěr smetanovského pořadu Smyčcový kvartet Z mého života. Podobně tomu bylo 10. dubna v Měšťanské besedě v Karlíně, kde opět s Junkem hráli Smetanu. Bergerovu neúčast na těchto vystoupeních lze vysvětlit tím, že mimořádně nadaný violoncellista nebyl pro koncertování bez honoráře. V poslední dubnové dekádě roku 1892 podpořili kvartetisté svou účastí koncert Vlašského sirotčince v Rudolfinu, kde zahráli Sukův klavírní kvartet a moll (Ludmila Urbanová, Hoffmann, Nedbal, Berger).

Na výstupních zkouškách ve dnech 7. až 9. června 1892 absolvovali členové kvarteta nejdříve jako instrumentalisté, druhý den zahrál ještě Hoffmann houslovou sonátu Vítězslava Nováka s autorem u klavíru a třetí den byl vyhrazen absolventům – komponistům, kteří si své skladby sami nastudovali a řídili. Suk absolvoval svou Dramatickou ouverturou, Nedbal dirigoval své Scherzo caprice a Slavnostní pochod a řídil také Symfoniettu pro malý orchestr, kterou společně zkomponovalo pod Dvořákovým vedením dvanáct jeho studentů.

Po letních prázdninách roku 1892 stálo kvarteto před závažným rozhodnutím. Stát se umělcem na volné noze, věnovat se koncertní dráze v úzce specializované oblasti interpretace, to byl v té době (stejně jako

dnes) odvážné rozhodnutí. Mladí umělci se tak rozhodli s pevnou vírou ve své umění a začala jim doba tvrdé práce. Zkoušet začali v Nedbalově bytě na Starém Městě a studovali repertoár, který si přinesli z konzervatoře (Smetana, Beethoven, Schumann). Praktický Oskar Nedbal se ujal organizační a obchodní stránky.

Již 22. října 1892 slavili v Rudolfinu svůj veliký a rozhodující úspěch. Provedli Dvořákův kvartet E dur, Beethovenovu Serenádu pro housle, violu a violoncello a Schumannův kvartet F dur. Program doplnil klavírista Josef Jiránek Chopinem a Smetanou. Pronikavý úspěch s konečnou platností potvrdil správnost jejich rozhodnutí věnovat se plně kvartetu

Vznikl první profesionální český kvartetní soubor. První výkony veřejnost uznala. Chyběl už jen výstižný název. Kvartetisté uvažovali o názvu Pražské smyčcové kvarteto a k pojmenování České kvarteto přišli vlastně náhodou. Nedlouho po jejich říjnovém koncertu, oznamovalo totiž pražské hudební nakladatelství Františka A. Urbánka¹⁷, že v nejbližší době vydá tiskem Sousedské pro smyčcový kvartet Emanuela Chvály¹⁸. Zprávu doprovodilo poznámkou, že skladbu pojalo do programu svých koncertních cest „české kvarteto“. Podnikavý pražský nakladatel tak soubor vlastně pokřtil. Název je to reprezentativní, výrazný a přitom ve své lapidární stručnosti jako stvořený pro zahraniční reprezentaci (anglicky Bohemian Quartet).

Na podzim roku 1892 tedy začala umělecká cesta Českého kvarteta, provázená velikými a oprávněnými nadějemi hudební veřejnosti. Prvním městem, které uslyšelo mladé umělce pod dnes už legendárním názvem České kvarteto, byl Rychnov nad Kněžnou. 13. listopadu 1892 tam uspořádali kvartetisté komponovaný koncert. Společně zahráli Smetanův kvartet Z mého života, Dvořákovy Valčíky a Chválovy Sousedské a

¹⁷ František Augustin Urbánek (23. 11. 1842 – 4. 12. 1919) byl český hudební nakladatel a knihkupec.

¹⁸ Emanuel Chvála (1. 1. 1851 – 28. 10. 1924) byl český hudební kritik a skladatel.

Hoffmann s Bergerem se blýskli také jako výteční sólisté. Hoffmann v Nedbalově Serenádě a Zarzyckiho¹⁹ Mazurce, Berger v Popperově²⁰ Vitu a v Piattiho²¹ Tanci Basků. Klavírní doprovod obstaral jako obvykle Nedbal, který navíc s místní hudební veličinou profesorem Salačem zahrál čtyřručně Nešverovy²² Pohádky. Koncert vzbudil nadšení a začala se psát slavná historie Českého kvarteta.

Vídeň v této době žila ve znamení hudební a divadelní výstavy, která přinesla i české hudbě velký úspěch provedením Smetanových oper. Byla to především Prodaná nevěsta v podání souboru pražského Národního divadla. Mezinárodní ohlas této opery přišel právě včas. Ohlas vídeňského představení přivedl vynikajícího pianistu a Smetanova žáka Josefa Jiránka²³ k pozoruhodnému nápadu. Sedmatřicetiletý umělec, který po návratu z Ruska byl nedávno jmenován profesorem pražské konzervatoře, se rozhodl využít příznivé situace a seznámit vídeňské obecenstvo se Smetanovou klavírní tvorbou, která do té doby neměla příležitost proniknout do zahraničí. O Jiránkově záměru se dozvědělo České kvarteto a podnikavý Nedbal okamžitě domluvil s Jiránkem spoluúčast kvarteta na vídeňském vystoupení. Mladým umělcům bylo jasné, co by znamenalo pro celou jejich příští uměleckou dráhu, kdyby získali přízeň kritiků a obecenstva významné hudební metropole. Naproti tomu Wihan nebyl myšlence nakloněn, kvartetisty přímo zrazoval od jejich riskantního plánu. Vystoupení na horké vídeňské půdě před nelítostnými kritiky považoval přece jen za předčasné. Jako zkušený

¹⁹ Aleksander Zarzycki (26. 2. 1834 – 1. 11. 1895) byl polský skladatel, klavírista a dirigent.

²⁰ David Popper (18. 6. 1843 – 7. 8. 1913) byl český violoncellista, pedagog a hudební skladatel židovského původu.

²¹ Carlo Alfredo Piatti (8. 1. 1822 – 18. 7. 1901) byl italský violoncellista, hudební skladatel a pedagog.

²² Josef Nešvera (24. 10. 1842 – 12. 4. 1914) byl český varhaník a hudební skladatel.

²³ Josef Jiránek (24. 3. 1855 – 9. 1. 1940) byl český klavírista, hudební pedagog a skladatel.

praktik dobře věděl, že případný neúspěch by mohl zničit slibnou budoucnost kvarteta.

Odvaha však zvítězila. Jiránek získal pro svůj záměr proslulého vídeňského koncertního podnikatele Alberta Gutmanna, který měl koncert uskutečnit, jakmile bude volný oblíbený Bösendorferův sál v prvním vídeňském okrese. Protože volný termín byl až 19. ledna 1893, vídeňská premiéra Českého kvarteta se proti původnímu plánu posunula. Mělo to však svou výhodu. Kvartetisté si mohli tak ještě několika koncerty mohli přivydělat na cestu a současně si obehřát vídeňský program. Vystoupení v Červeném Kostelci, v Kolíně na „Velké akademii ve prospěch Krejcarového spolku“, a také 18. prosince v Praze na 4. populárním koncertu Umělecké besedy splnila svůj účel. Zde před nadšeným publikem hráli Beethovenův kvartet D dur op. 18, Griega a Chválovy Sousedské. Zbývalo ještě najít ochotné a vlivné osobnosti, které by zainteresovaly Vídeň pro umění dosud neznámých českých umělců. Smetanovský pořad, který měli s Jiránkem připravený pro Vídeň (klavírní trio g moll, klavírní cyklus Sny a smyčcový kvartet Z mého života), našel velkou odezvu u hudbymilovného knížete Alexandra Thurn Taxise. K němu kvartetisty přivedl lesmistr Schwarz z jabkenické myslivny, který byl skladatelovým zetěm. Počínaje koncertem, který mu kvartetisté zahráli na jeho zámku v Loučeni, stal se z nadšeného Smetanova ctitele i upřímný přítel mladých umělců. Navíc jim dal doporučení na vlivnou kněžnu Pavlu Metternichovou, která byla předsedkyní hudební a divadelní výstavy ve Vídni. Jakmile kněžna na svém zámku v Plasích u Plzně kvarteto uslyšela, stala se jeho protektorkou. Z Loučeně i z Plas přicházely potom do Vídně nadšené doporučující dopisy politicky významným osobnostem i významným představitelům kulturního života, které spolu s Gutmannovou manažerskou rutinou připravily Českému kvartetu atmosféru plnou očekávání. Navíc 16. listopadu 1892 provedlo v témže sále Smetanův

kvartet Z mého života Vídní oslavované Roséovo kvarteto²⁴. Mladíky z Prahy čekala nelehká konfrontace. Snad si ve svém věku ani neuvědomovali tíhu umělecké odpovědnosti. Když ve čtvrtek 19. ledna 1893 podstupovali kvartetisté svůj mezinárodní křest v Bösendorferově sále, prominentů byl plný sál: šlechta s kněžnou Metternichovou, s knížetem a kněžnou Thurn – Taxisovými v čele. Byli tam i skladatelé Johannes Brahms a Anton Bruckner, přišel i obávaný kritik Eduard Hanslick²⁵. Úspěch „smetanovského“ koncertu předčil všechna očekávání.

„Nahoře na pódiu sedí čtyři jeho krajané, samí mladí muži, a hrají s takovou horlivostí, jako by stáli v ohni, protože mají hájit hudební čest svého národa. Karel Hoffmann, první houslista, držením těla a profilem jako nějaký lipský umělec, hraje s nejděčnější oddaností, violoncellista Otto Berger, vynikající velkým tónem a energickou hrou, podobá se kandidátu teologie, hlava Oskara Nedbala, muzikálně pevného v rytmu, patří k oněm českým hlavám, v nichž příroda vystupuje náhle v celé své plnosti tak, že jí nezbyvá klidu k vypracování jednotlivých tahů. Josef Suk sedí tu se svým ušlechtilým profilem a pečlivě propracovává svou úlohu. České kvarteto připomíná slavné Florentinské kvarteto jak dokonalostí jednotlivých hlasů, tak i svěžestí a ohnivostí své hry. Ve srovnání s Roséovým kvartetem snad mu chybí něco vnější uhlazenosti, avšak Smetanův kvartet zahráli Pražané s větší plností a vášní než Vídeňané. Až se České kvarteto vrátí domů, může vyprávět o nadšeném uznání, jehož se mu dostalo od vídeňského obecnstva.“

německý novinář a spisovatel Ludwig Speidel²⁶, Fremdenblatt, 25. ledna 1893

²⁴ Roséovo kvarteto (Rosé Quartett) bylo rakouské smyčcové kvarteto kolem osobnosti houslisty Arnolda Rosé (24. 10. 1863 – 25. 8. 1946). Soubor byl založen v roce 1882 a byl jedním z nejlepších evropských smyčcových kvartet.

²⁵ Eduard Hanslick (Hanslik) (11. 9. 1825 – 6. 8. 1904) byl rakouský hudební kritik českého původu. Měl zásadní význam pro vývoj hudební estetiky.

²⁶ Ludwig Speidel (11. 4. 1830 – 3. 2. 1906) byl německý novinář působící ve Vídni.

České kvarteto se stalo přes noc slavným. Zkušený Gutmann toho náležitě využil a 24. ledna uspořádal druhý, zcela vyprodaný a snad ještě úspěšnější koncert. Nazval ho z komerčních důvodů „poslední“ a na programu byl Dvořákův kvartet E dur, Fibichův klavírní kvartet c moll, na všeobecnou žádost znovu kvartet Z mého života. Následoval další „skutečně poslední“ 10. února a konečně čtvrtý koncert 27. února, který dostal podtitul „Soirée na rozloučenou“. Jakou vážnost vzbudilo umění kvartetistů a jaký respekt si mladí umělci vynutili, vyplývá z toho, že na závěrečném „Soirée“ byly vydány dvojjazyčné, německo – české programy. To byla věc v tehdejší Vídni neslýchaná. Byly to čtyři koncerty během jediného měsíce, naplněné sály (rostly i honoráře), bezmezná nadšení vybraného obecnstva i kritiky v městě, kde bylo domovem kvarteto Roséovo, Hellmesbergerovo²⁷ a Fitznerovo²⁸.

Vídeňské koncerty otevřely cestu ke slávě Českého kvarteta a navíc se jejich zásluhou stal Smetanův kvartet Z mého života přitažlivým repertoárovým dílem, zpopularizovali ještě více Dvořáka, seznámili místní publikum s Fibichem. A také přišli s novým, netradičním „českým“ pojetím Beethovena a Schumanna. Klavírním kvintetem vzdali poctu Brahmovi, s nímž je od té doby pojilo přátelství. Po koncertu ve Štýrském Hradci se znovu vrátili do Vídně, aby vyhověli pozváním z řad bankéřů a šlechty, z níž zvláště Kolowratové, Harrachové a Schwarzenbergové prokazovali kvartetistům mimořádnou pozornost. Tehdy už nikdo nepochyboval, že v Českém kvartetu po letech čekání vyrůstá české hudbě komorní soubor mezinárodní úrovně.

Violoncellista Otto Berger však nedlouho po návratu z Vídně začal pociťovat příznaky tuberkulózy plic. Pražský koncert 9. března musel být o dva dny odložen. Sál Rudolfiny byl skoro plný, nadšení publika

²⁷Hellmesbergerovo kvarteto byl rakouský komorní soubor s velkou tradicí. V dobách největší slávy byl jeho vedoucím rakouský houslista, skladatel a dirigent Josef “Pepi” Hellmesberger Jr. (9. 4. 1855 – 26. 4. 1907).

²⁸Fitznerovo kvarteto (Fitzner Quartett) byl rakouský komorní soubor založený roku 1894 houslistou Rudolfem Fitznerem (4. 5. 1868 – 2. 2. 1934). Dalšími členy byli Jaroslav Czerny, Otto Zert a Friedrich Buxbaum.

provázelo mistrovské výkony v Mozartově kvartetu F dur KV 590, Brahmově klavírním kvintetu f moll a Smetanově kvartetu Z mého života. Dvoudenní odklad byl tak jen předzvěstí toho, že členové Českého kvarteta budou brzy vystaveni tváří v tvář tragédii.

Rostoucí popularita Českého kvarteta a především vídeňský triumf měly velkou a přirozenou odezvu v českých městech, odkud přicházela jedna nabídka za druhou. Od 12. března do 7. května 1893 podniklo České kvarteto jarní turné, na němž vystoupilo na devatenácti koncertech. V březnu hrálo v Čakovicích, Táboře, Praze – Holešovicích, Jičíně, Chrudimi, Brně, Pardubicích, Křivoklátu, Praze, Kladně, Olomouci, v dubnu v Jihlavě, Jindřichově Hradci, Čáslavi, opět v Brně, Prostějově a v květnu v Třebíči a Zlíně. Na těchto koncertech uplatnili mladí umělci svůj tehdejší repertoár: smyčcové kvartety (Mozart, Beethoven, Schumann, Grieg, Smetana, Dvořák), Dvořákovy Valčíky, Chválovy a Káanovy²⁹ Sousedské, Dvořákův klavírní kvintet a Beethovenovo smyčcové trio. Kromě toho, Hoffmann a Berger doplňovali program sólovými skladbami za Nedbalova klavírního doprovodu.

Tento koncertní zájezd však Bergera zcela vyčerpal, takže nemoc propukla v oslabeném organismu v plné síle. Začátkem června byl dvacetiletý umělec převezen na kliniku, v létě odjel domů do Machova u Police nad Metují a pak na lázeňské léčení do Kladska. Pro kvarteto nastala obtížná situace. Zbylí členové se usadili v blízkém Náchodě a dojížděli za svým nemocným druhem, aby připravili program příští sezóny. Všichni věřili v brzké uzdravení a Bergerův návrat.

Významným závazkem byl ovšem závěrečný koncert prvního Smetanova operního cyklu v Praze, stanovený na 23. září 1893. Lékaři na naléhání ředitelství Národního divadla výjimečně povolili Bergerovi účast, pro pacienta to byla labutí píseň na koncertním pódiu ve vlasti. Hned nato odjel Berger na léčení do sanatoria v Griesu poblíž Bolzana.

²⁹ Jindřich Kàan z Albestů (29. 5. 1852 – 7. 3. 1926) byl český klavírní virtuos, hudební skladatel a pedagog.

Kvartetisté umožnili Bergerovu léčbu v Griesu tím, že ho nadále považovali za aktivního člena a pravidelně mu zasílali až do jeho smrti čtvrtinu honoráře. Zbývající tři členové se rozhodli pokračovat v koncertních cestách až v následujícím roce, protože stále ještě věřili ve zlepšení zdravotního stavu svého kolegy. Nabídky z domova i z ciziny odříkávali – a to zrovna v době, kdy zahraniční vystoupení převzala proslulá vídeňská agentura Ignatze Kugela. Vídeň samotná pak patřila přirozeně objeviteli kvarteta Albertu Gutmannovi.

Doma vystoupilo České kvarteto jenom jednou, když na koncertu pražské Umělecké besedy 7. listopadu 1893 zahráli s hostujícím violoncellistou Janem Burianem klavírní trio d moll Aloise Jiráčka³⁰, bratra pianisty (Jiránek – Hoffmann – Burian), a Sukův klavírní kvintet g moll (Jiránek – Hoffmann – Reissig – Nedbal – Burian). V listopadu a prosinci (17. 11. a 16. 12.) za nimi přijel Otto Berger na dva koncerty do Vídně, z nichž zejména druhý (Mozartův kvartet F dur, Dvořákův klavírní kvartet Es dur, Beethovenův smyčcový kvartet Es dur „Harfový“) měl přímo triumfální úspěch. Mezitím 6. prosince zajeli kvartetisté zase za přítelem do Griesu, kde společně vystoupili. Veškerý honorář tohoto koncertu věnovali (stejně jako obou příštích, bohužel posledních) na Bergerovo léčení. Lékaři nedávali naději a Bergerovi jakoukoliv koncertní činnost zakázali.

Nadcházel rok 1894 a České kvarteto bylo postaveno před nutnost hledat náhradu. Všechny pak překvapil prof. Hanuš Wihan, když se rozhodl zaujmout místo po svém žáku Bergerovi. Znamenalo, že se musí vzdát svého místa na konzervatoři, pozbude právo na služné a smí si jen dále platit do penzijního fondu, aby měl po letech právo na skromnou penzi. A přece se Wihan k tomuto rozhodnutí odhodlal, protože věřil v umělecké hodnoty a perspektivu souboru, jehož byl vlastně tvůrcem. Pro České kvarteto to bylo ovšem řešení ideální. Získali vynikajícího umělce s dlouholetou kvartetní praxí, který pak bezmála dvacet let dával

³⁰ Alois Jiránek (5. 9. 1858 – 24. 5. 1950) byl český hudební skladatel, pedagog a výtvarník.

souboru pečetí výjimečnosti. Nejdůležitější ovšem bylo, že České kvarteto nemuselo touto změnou předělávat svůj interpretační styl ani způsob práce, protože Wihanovu školu měli všichni v krvi. Po celou dobu Bergerovy nemoci, až do jeho smrti v roce 1897, vystupoval Wihan oficiálně jako Bergerův zástupce. V této době zastával ještě všechny své funkce, ať už jako profesor nebo výkonný umělec v Jednotě pro komorní hudbu.

Jakmile byla vyřešena otázka Bergerova nástupce, začala pro kvarteto tvrdá příprava. Už v polovině ledna byly obnoveny koncertní cesty, které obsáhly do listopadu 1894 šedesát koncertů. Kvarteto znovu uchvátilo Vídeň opětným provedením Smetany, dále Dvořáka a Suka (klavírní kvartet s Josefem Jiránkem), po Vídni jim aplaudoval Štýrský Hradec, pak Celovec, Karlovac, Záhřeb, Terst, Maribor a konečně Lublaň, kde kvartetisté své turné 23. ledna skončili. Od února do konce sezóny čekala umělce moravská a česká města: Místek, Kroměříž, Uherské Hradiště, Olomouc, Prostějov, Brno, Plzeň, Jindřichův Hradec, Kutná Hora, Nymburk, Pardubice, Chrudim, Kolín, Benešov, Nový Bydžov, Roudnice, Jilemnice a Slaný, kde se konal 3. června závěrečný koncert.

Tato koncertní šňůra byla několikrát přerušena významnými zájezdy. Především novým hostováním ve Vídni, kde 7. března kvarteto vystoupilo na koncertě Klubu dvorních radů (Smetana, Haydn, Dvořák) a druhý den nato ve velkém sále Společnosti přátel hudby za spoluúčasti slavného pianisty Alfreda Grünfelda³¹ (Smetana, Haydn, Dvořákův klavírní kvintet A dur). Vystoupení měla mimořádný úspěch. Na zpáteční cestě se umělci představili bratislavskému obecenstvu. Další důležité koncerty, které přerušily turné českými městy, proběhly v Praze v rámci abonentních koncertů Jednoty. Zde Wihan využil svého dlouholetého uměleckého vztahu i osobního vlivu a prosadil, že na dva ze čtyř koncertů sezóny bylo pozváno České kvarteto. Na prvním (2. března 1894) zahrálo Beethovenův kvartet F dur op. 59, a Mendelssohnův oktět

³¹ Alfred Grünfeld (Gruenfeldt) (4. 6. 1852 – 4. 1. 1924) byl rakouský klavírista a skladatel.

(spoluúčinkovali Lachner – Picka – Bauer – Burian), na druhém (16. března) vedle Sukova klavírního kvintetu a tří kvartetních skladeb (Schubert, Čajkovskij, Grieg) uvedlo Spohrův oktet. Tímto koncertem skončila krátká spolupráce Českého kvarteta s Jednotou, jejíž vztah k české hudbě i k českým interpretům se neustále zhoršoval. Za zmínku jistě také stojí vystoupení Českého kvarteta 10. dubna na populárním koncertu Umělecké besedy. V Rudolfinu se o něco později uskutečnila repríza vídeňského programu s Alfredem Grünfeldem.

V létě České kvarteto absolvovalo tvrdou přípravu u Wihana v Brandýse nad Orlicí. Repertoár se rozrostl o Tanějeva, d'Alberty, Rubinštejna, o Dvořákův kvintet se dvěma violami a kvintet s kontrabasem. Byly vyvažovány nejjemnější odstíny kvartetního zvuku, stylové interpretace, proslulé interpretační mistrovství Českého kvarteta zde dostávalo definitivní obrysy. Obyčejně začátkem září uspořádali kvartetisté koncert na rozloučenou s Brandýsem a po něm se vydali na koncertní cesty po světě. Toho roku 1894 čekal kvartetisty úkol mimořádně čestný. Předcházely mu však ještě koncerty v Českých Budějovicích, v Semilech s dvořákovským pořadem (kvartety C dur, Es dur, Valčíky a klavírní trio Dumky s Dvořákovou účastí u klavíru), v Praze na populárním koncertu Umělecké besedy, v Olomouci a v Brně.

A pak konečně přišel památný koncert 10. října 1894, kdy České kvarteto zahájilo na pódiu Rudolfiny svým vystoupením činnost nového Spolku pro komorní hudbu. Byla to významná kulturní událost, která však měla i velký politický dosah. Spolek vznikl rozštěpením Jednoty pro komorní hudbu na českou a německou část a prvním předsedou Spolku byl zvolen tehdejší prezident České akademie věd a známý mecenáš Josef Hlávka. Z původní Jednoty se stal ryze německý spolek a mezi ním a Spolkem pro komorní hudbu nastala od této chvíle zdravá rivalita, z níž měl pražský hudební život prospěch.

Českému hudebnímu umění se ve spolku dostalo neomezených možností rozvoje, a České kvarteto, které bylo získáno k trvalé

spolupráci, bylo tím připoutáno k Praze a aspoň částečně existenčně zajištěno. Od té doby jsou dějiny Českého komorního spolku úzce spjaty s dějinami Českého kvarteta. Abonentní spolkové koncerty v Rudolfinu (probíhající do konce roku 1916), které České kvarteto založilo, se staly základem a uměleckým těžištěm působení kvarteta po celou dobu jeho existence. Na programu zahajovacího koncertu Spolku byl Smetanův kvartet Z mého života, evropská premiéra Dvořákova kvintetu Es dur op. 97 s Lachnerem u druhé violy a mezi nimi uvedení Tanějevova kvartetu b moll. To zdůrazňovalo slovanskou orientaci a současně už Wihanovo rusofilské zaměření. Přítomnost Antonína Dvořáka, který po dvou letech přijel z Ameriky domů na prázdniny, podtrhla dokonalou atmosféru koncertu.

Následovaly koncerty v Hradci Králové, Rychnově, Plzni, Mladé Boleslavi, Znojmě, 5. listopadu druhé vystoupení ve Spolku pro komorní hudbu (program s Čajkovským a Glazunovem) a 10. listopadu 1894 dobylo České kvarteto Berlín. Wihan chtěl co nejdříve proniknout do Německa a získat pro kvarteto tuto hudbymilovnou zemi s velkou tradicí. Považoval to za nezbytné pro budoucnost nastupujícího souboru. Proto také od roku 1894 vedle vídeňské agentury Ludwiga Grünfelda (jednatelství v západoevropských a jihoevropských zemích) pověřil péčí o oblast Německa ještě berlínského agenta Hermanna Wolfa. Co znamenal Gutmann pro Vídeň, to znamenal Wolf pro Berlín.

A tehdy se vídeňská historie opakovala, přestože berlínská pódia, kde dominovalo slavné Joachimovo kvarteto, byla pro cizince víc než horká. Nadšení obecnostva i kritiky bylo tak veliké a bezvýhradné, že se místo jediného koncertu uskutečnila série tří vystoupení (10., 22. a 27. listopadu), rozšířená ještě o dva koncerty v Lipsku (13. a 23. listopadu) a jeden v Drážďanech (12. listopadu). Mezitím ještě 17. listopadu absolvovali kvartetisté 3. koncert Spolku v Praze. Jestliže Vídeň otevřela Českému kvartetu cestu do zemí Rakousko – Uherska, pak Berlín byl branou k Evropě. Smetanův kvartet Z mého života byl pro Německo

objevem, Dvořák uchvátil publikum svou melodikou, která teprve ve slovansky vřelé interpretaci Čechů rozkvetla do nebývalé krásy. Rozruch způsobilo podání Beethovena, daleko niternější než uznávaná německá interpretace Joachimova souboru. Beethoven Českého kvarteta byl zprvu předmětem ostrých diskusí, ale po čase se žurnalistika i hudební kruhy shodly na bezvýhradném obdivu. Vlivný kritik Otto Lessmann³² veřejně označil v Allgemeine Musik Zeitung interpretaci Beethovena v podání „Čechů“ za nejdokonalejší umělecký výkon, jaký slyšel za posledních třicet let. Navíc po provedení Dvořákova kvartetu As dur se stal z Lessmanna (původně skladatelova odpůrce) velký Dvořákův obdivovatel. Po návratu z Německa následovaly prosincové koncerty v Táboře, Lounech, populární koncert Umělecké besedy a 4. a 5. koncert Spolku pro komorní hudbu 5. a 30. prosince 1894.

České kvarteto vstoupilo mezi evropskou kvartetní elitu tehdejší doby. Také počet sto sedmi koncertů absolvovaných v prvních dvou letech byl víc než slibný, navíc Bergerova nemoc prvotní rozlet podstatně přibrzdila. Svého berlínského, lipského a drážďanského úspěchu dovedli kvartetisté obratně využít. Nejdříve rozšířili svou pozici na severní oblasti (už roku 1897 absolvovali např. v Hamburku celý cyklus koncertů), Porýní a po debutu v Mnichově rozprostřeli po roce 1900 svou činnost na celé Německo.

Do roku 1895 vcházeli tedy kvartetisté s oprávněnou sebedůvěrou. Jediné, co jim toho roku dělalo velkou starost, byla vojenská povinnost všech tří mladíků. Naštěstí Hoffmanna nevzali pro tělesnou slabost a Nedbala zachránil sklon k astmatu. Sukovo zproštění však vypadalo dlouho beznadějně. S přímluvou nejvyšších míst – generála hraběte Grüna a arcibiskupa hraběte Schönborna – ale nakonec Suk na vojnu nemusel a kvartetisté se šťastně dostali přes překážku, která ohrožovala jejich existenci.

³² Otto Lessmann (30. 1. 1844 – 27. 4. 1918) byl německý hudební skladatel a kritik.

České kvarteto tak mohlo nastoupit velkolepé vítězné tažení Evropou. Roku 1895 přišlo na řadu Wihanem milované Rusko a po něm Itálie, 1896 Francie, 1897 Anglie, Holandsko, Belgie, Dánsko, Švédsko, Norsko, 1898 Švýcarsko, 1899 Rumunsko, 1901 Bulharsko, Turecko, 1903 Španělsko a Portugalsko. Během prvního desetiletí své činnosti ovládlo České kvarteto v podstatě celou Evropu. Impuls k návštěvě Ruska vyšel od carských hudebních společností v Petrohradě a Moskvě, kde půdu Českému kvartetu připravil Wihan při svém uměleckém turné v roce 1894. První koncerty v obou metropolích však nebyly právě nejšťastnější. Odmítavé přijetí Prodané nevěsty roku 1871 v Petrohradě doznávalo i po čtyřiaadvaceti letech v názorech některých kritiků. Čeští umělci, kteří chtěli i v Rusku zvítězit především Smetanou a Dvořákem, se dočkali velkého zklamání. Odpor, s nímž byly přijímány české skladby, zanechal určité stopy i v některých kritikách kvartetní interpretace. Naštěstí netrvalo dlouho a České kvarteto našlo v Rusku stejně vysoké ocenění jako v jiných zemích. Navštívilo Rusko celkem devětkrát a jeho koncertní cesty zahrnuly téměř celou zemi od severozápadních baltských provincií, zvláště nadšených příznivců kvarteta, až po Baku a Tbilisi. Vytvořila se zde trvalá osobní a umělecká přátelství. V Petrohradě s Rimským – Korsakovem, Glazunovem, Arenským, Ljadovem, Skrjabinem, Afanasjevem, naturalizovaným Čechem Nápravníkem, v Moskvě s dalším proslulým krajanem Janem Hřímálým³³, zetěm legendárního Ferdinanda Lauba³⁴, s ředitelem konzervatoře Safonovem a Tanějevem, kterého uvedlo kvarteto poprvé na evropský kontinent mimo Rusko. Právě v Tanějevovi našli kvartetisté nadšeného a obětavého přítele, který s nimi rád hrával (jednou i v Praze), věnoval jim jeden ze svých krásných kvartetů a seznámil je s legendárním Lvem Nikolajevičem Tolstojem. Ten byl častým posluchačem jejich koncertů a v jehož bytě strávili čeští umělci nezapomenutelné chvíle. Českému kvartetu také přináležejí

³³ Jan Hřímálý (13. 4. 1844 – 11. 1. 1915) byl český houslista a hudební pedagog.

³⁴ Ferdinand Antonín Laub (19. 1. 1832 – 17. 3. 1875) byl český houslista a hudební skladatel.

zásluha, že jako první propagovalo v Rusku na veřejných koncertech ruskou kvartetní tvorbu, do té doby uváděnou jen v soukromých ruských salónech. Profesionální kvarteta se v této zemi začala vytvářet až později právě po vzoru českého souboru.

V Itálii hrálo České kvarteto celkem čtyřikrát, ve Francii pětkrát. I když v obou zemích mělo velké úspěchy (v Itálii zvláště na severu), nestala se ani jedna z nich pravidelným hostitelem našich umělců. Přátelství s Boitem, Bazzinim, Martuccim, Sgambatim, Sinigagliou na jedné straně a na druhé straně s vynikajícím pianistou Raoulem Pugnem, který jim přiblížil interpretační svět Césara Francka, bylo velmi prospěšné. Do Paříže uvedli České kvarteto ve svých koncertech Lamoureux a Colonne, oba vynikající dirigenti a organizátoři pařížského hudebního života. Díky Colonnovi mohli kvartetisté provést v Paříži roku 1895 1. kvartet Vincenta d'Indyho, tehdy ještě i ve Francii téměř neznámého skladatele. Ve Španělsku jako jedni z prvních uváděli komorní hudbu pro širší veřejnost, v Madridu několikrát opakovali beethovenovský cyklus a jejich zásluhou zde zazněla česká hudba poprvé. Mnoho inspirativních přátelství navázali i v severských zemích, a to se Svendsenem, Sindingem a zvláště Edvardem Griegem, velkým ctitelem Antonína Dvořáka. Také například v Rumunsku byli častými hosty, z rukou krále Carola zde přijali roku 1901 řád Bene merenti. Výlučné místo v hudebním životě Českého kvarteta zaujímá Holandsko, kde každoroční návštěvy po dlouhých pětatřicet let vytvořily nejpevnější pouto obdivu a úcty. Hlavním organizátorem koncertů Českého kvarteta v Holandsku, které dosáhly impozantního čísla 560, byl impresáριο Henri Doyer. K Haagu a Amsterdamu (tam už při první návštěvě museli uspořádat třináct koncertů) se přidal Rotterdam, Leiden, Bussum a další centra.

I když neexistují úplné záznamy (kvartetisté si je bohužel nevedli), tak je možno říci, že první desetiletí v podstatě položilo základ budoucích koncertních cest kvarteta a celkový obraz působnosti českých umělců se

nijak podstatně neměnil. České kvarteto na svých turné nikdy nekonzertovalo mimo evropský kontinent. Odmítalo i ty nejlepší nabídky amerických agentur. Byla v tom především obava z tehdejších obtížných podmínek při cestování na tak obrovské vzdálenosti. Pro úplnost výčtu koncertní aktivity první dekády kvarteta je nutno uvést, že v Praze z osmdesáti dvou abonentních koncertů Spolku pro komorní hudbu připadlo za deset let (1894 – 1904) na České kvarteto celkem sedmdesát. Pozice kvarteta ve Spolku byla tak výlučná, že umělci v Praze mimo Spolek vůbec nehráli.

V tomto uměleckém rozletu došlo na jaře 1906 k nečekané změně u violového partu. Temperamentní muzikant Oskar Nedbal našel svůj životní cíl u dirigentského pultu nově založeného vídeňského Tonkünstlervereinu. Pro zajetý kvartetní organismus to byla ztráta. Nedbalovy nástrojové schopnosti, které se plně rozvinuly teprve v Českém kvartetu, neomylný instinkt i robustně živelný projev učinily z něho výjimečný umělecký formát. Byl nazýván „král violy“. Samozřejmě už od samého začátku dělil svůj zájem mezi violu, taktovku a kompoziční činnost. Dirigentsky se uplatňoval už na konzervatoři a pozdější styky s Arthurem Nikischem³⁵ a Felixem Weingartnerem³⁶ ho zasvětily do dirigentské problematiky. Poprvé řídil původní Českou filharmonii v roce 1896, o čtyři roky později měl velký úspěch s dvořákovským programem v Berlíně, hostoval v Paříži s Colonnovým orchestrem, přesvědčil kritiky v Rusku. A když v roce 1901 vznikla ze stávkujících členů orchestru Národního divadla „nová“ Česká filharmonie, bylo Nedbalovi nabídnuto její vedení. Tehdy ještě pro kvartetní závazky lákavou nabídku nepřijal, ale ve volných chvílích s ČF spolupracoval. V roce 1901 představil nový orchestr i ve Vídni na koncertu k počtě Dvořákových šedesátin a v létě 1902 v Anglii na turné s Janem

³⁵ Arthur Nikisch (12. 10. 1855 – 23. 1. 1922) byl světoznámý dirigent česko – slovenského původu.

³⁶ Felix von Weingartner (2. 6. 1863 – 7. 5. 1942) byl rakouský hudební skladatel, dirigent a hudební publicista.

Kubelíkem³⁷. Nedbal, který dirigoval z paměti, získával rychle pověst především vynikajícího dirigenta klasiků a české hudby. Netrvalo dlouho a stal se světovou třídou. Tak se připravoval umělcův přechod od violy k taktovce. Když pak ještě intimní citová záležitost narušila jeho vztah ke kvartetistům, bylo jasné, že další setrvání v souboru je nemožné. Kvarteto muselo vyřešit, kdo se ujme violového partu.

³⁷ Jan Evangelista Kubelík (5. 7. 1880 – 5. 12. 1940) byl český houslista a hudební skladatel.

Věta druhá (1906 – 1914)

Na uprázdněné místo violisty navrhl počátkem dubna roku 1906 Josef Suk svého kamaráda, houslistu Jiřího Herolda³⁸. Tento šťastný Sukův nápad získat k viole Jiřího Herolda se zdařil. Své členství v Českém kvartetu musel Herold vykoupit zánikem vlastního kvartetního sdružení (Herold – Brož – Vávra – Škvor), které si v letech 1903 - 1906 vypracovalo slibnou pozici nejen v zemích Rakousko – Uherska, ale i v Rusku, Finsku, Německu, Dánsku, Švédsku a Holandsku. Toto nelehké rozhodnutí svědčí o Heroldově zodpovědném uměleckém postoji. Jeho vzácné umělecké i lidské vlastnosti umožnily také rychlé a organické splynutí s interpretačním stylem Českého kvarteta. V jarních a letních měsících roku 1906 se tedy Jiří Herold stával z houslisty violistou. Hoffmann zasvěcoval nového kolegu do specifiky pojetí komorní hry v Českém kvartetu a díky Heroldovým už prokázaným kvartetní kvalitám mohlo České kvarteto zasednout k pultům v novém složení. Bylo to na abonentním koncertu Spolku pro komorní hudbu s pozoruhodným programem. Zazněl Haydnův kvartet G dur, Novákův D dur a Beethovenův F dur op. 59. Jakou osobnost získalo České kvarteto v Heroldovi, ukázalo navíc i první umělcovo sólové vystoupení jako violisty, když s Karlem Hoffmannem zahráli o měsíc později slavnou Mozartovu Koncertantní symfonii Es dur KV 364.

První léta s Heroldem přinesla dramaturgickou novinku: tematické koncertní cykly. Na jejich velkorysé koncepci je znát Wihanova zkušenost a dramaturgická plánovitost, s níž rozšiřoval repertoár, budoval estetický názor kvartetistů a současně s ním rozvíjel i jejich interpretační umění. Je třeba zde uvést několik nejdůležitějších cyklů, které České kvarteto uskutečnilo do roku 1914. V sezóně 1907 – 1908 provedlo v Petrohradě Beethovenův cyklus a v Madridu v šesti večerech cyklus vývoje komorní hudby, v letech 1908 – 1909 v Amsterdamu a Haagu úplné

³⁸ Jiří Karel Herold (16. 4. 1875 – 13. 11. 1934) byl český houslista, violista, hudební pedagog a houslař. Byl koncertním mistrem České filharmonie a členem Českého kvarteta.

beethovenovské cykly, 1909 až 1910 v Moskvě a Petrohradu cyklus Beethovenův, 1910-1911 v Praze, Amsterdamu a Haagu v pěti koncertech cykly Beethovenovy, v roce 1912 v Praze pětidílný cyklus Dvořákův, na jaře 1913 v Praze v šesti večerech cyklus věnovaný vývoji komorní hudby u příležitosti dvaceti let umělecké působnosti. V tomto vývojovém přehledu byli zastoupeni C. Ph. E. Bach, Boccherini, Dittersdorf, Haydn, Mozart, Cherubini, Beethoven, Schubert, Mendelssohn, Schumann, Brahms, Smetana, Dvořák, Čajkovskij, Franck, Novák a Reger. K zmíněným cyklům, ve kterých pokračovali i po válce (Beethovenův v roce 1916 a 1927, Dvořákův v roce 1929) lze ještě ještě přiřadit i stylové autorské večery: Tanějevův (1908), Smetanův (1909), Regerův (1910), Novákův (1911) a Sukův v roce 1933, jímž přímo symbolicky uzavřeli svou kvartetní dráhu. Byly to skutečné interpretační i dramaturgické pomníky, které si České kvarteto těmito cykly postavilo. Později je ještě v patnácti koncertech završilo cyklem k oslavě svého třicátého výročí založení.

V prvních letech s Jiřím Heroldem už mělo České kvarteto neotřesitelnou, zcela výjimečnou pozici a koncertovalo po celé Evropě. Kvartetisté absolvovali ročně v průměru přes 100 koncertů, převážně v zahraničí. Doma hráli především v Praze, aby splnili své povinnosti k Českému spolku pro komorní hudbu. Do vypuknutí první světové války v roce 1914 absolvoval soubor sto dvacet šest spolkových koncertů (v průměru tedy víc jak šest z osmi abonentních večerů v sezóně) a zároveň nesl největší interpretační i dramaturgické břímě abonentních koncertů Spolku.

Začátkem roku 1913 začal mít violoncellista Hanuš Wihan zdravotní problémy. Statečně se s nimi vyrovnával, ale stále častěji bylo třeba koncert odřeknout nebo odložit. Koncem této sezóny, těsně před koncertním zájezdem do Anglie, se Wihanův zdravotní stav podstatně zhoršil a violoncellista nebyl schopen cestu podniknout. V této situaci

vypomohl vynikající violoncellista Ladislav Zelenka³⁹, tehdejší člen Ševčíkova – Lhotského kvarteta⁴⁰.

³⁹ Ladislav Zelenka (11. 3. 1881 – 2. 7. 1957) byl český violoncellista a hudební pedagog, člen Českého kvarteta, profesor a rektor Akademie múzických umění v Praze.

⁴⁰ Ševčíkovo-Lhotského kvarteto byl český komorní soubor založený ve Varšavě roku 1903. Kvarteto působilo do 30. let 20. století. Členy byli Bohuslav Lhotský, Karel Procházka, Karel Moravec a na místě violoncellisty se vystřídali Bedřich Váška (do roku 1911), Ladislav Zelenka (do roku 1914) a Antonín Fingerland.

Věta třetí (1914 – 1931)

Hanuš Wihan se o prázdninách 1913 natolik zotavil, že na podzim znovu nastoupil se svými kvartetními kolegy na koncertní turné. Jenže se ukázalo, že Wihanovu nemocnému srdci námaha koncertních cest škodí. Umělec býval velmi unavený a několikrát ho musel znovu zastoupit Zelenka, který ostatně stejně s kvartetisty jezdil jako druhý violoncellista, protože tehdy mělo České kvarteto na repertoáru i geniální Schubertův kvintet se dvěma violoncelly. V této sezóně tedy hrál Zelenka vedle Wihana i místo Wihana, až konečně roku 1914 třiatřicetiletý umělec trvale nahradil devětapadesátiletou legendu a tvůrce dvacetileté éry Českého kvarteta. Ladislav Zelenka byl vynikající violoncellista, komorní hráč i pedagog. Rodák z Modřan u Prahy studoval na konzervatoři v letech 1896 – 1902 u prof. Jana Buriana⁴¹, ve Frankfurtu nad Mohanem potom u slavného Hugo Beckera⁴². Prošel velkou školou komorní hry v Ševčíkově – Lhotského kvartetu, sólově se proslavil zejména koncerty Dvořáka, Haydna, Brahmovým dvojkonzertem a Beethovenovým trojkonzertem. Jestliže byl Herold Nedbalovým protipólem, pak Zelenka byl umělcem Wihanova druhu. S ním přišla do souboru nová inspirace a přitom vlastně zůstala wihanovská plnokrevná hudebnost. Sestavu z roku 1914 (Hoffmann – Suk – Herold – Zelenka) si České kvarteto si už v podstatě zachovalo, jen s výjimkou necelých dvou posledních roků.

Začala však První světová válka. Komplikovaná mezinárodní situace a nedůvěra trojspolkových mocností k slovanským národům podstatně omezily a později zcela znemožnily zahraniční styky. Ještě v sezóně 1914 – 1915 a na podzim 1915 podniklo České kvarteto turné neutrálním Holandskem a koncertovalo i v některých německých městech. V příští sezóně se mu už výmluvně uzavřely brány Berlína a zanedlouho všechen kontakt s cizinou prakticky ustal. Kvartetisté, odkázaní tak na země

⁴¹ Jan Burian (10. 4. 1877 – 24. 5. 1942) byl český violoncellista a pedagog.

⁴² Jean Otto Eric Hugo Becker (13. 2. 1863 – 30. 7. 1941) byl německý violoncellista a pedagog.

Rakousko – Uherska, podnikli aspoň několik zájezdů do jihoslovanských měst. Koncerty v Záhřebu, Lublani, Karlovaci, Prijedoru, Banjaluce, Osjeku a v dalších městech měly demonstrativní charakter projevů slovanské vzájemnosti. Jestliže válečné události znemožňovaly Českému kvartetu mezinárodní koncertní cesty, pak se o to více umělecky realizovali v českých zemích. Týkalo se to jak Prahy, tak ještě ve větší míře českého venkova. České kvarteto se za První světové války stalo jedním z mluvčích národa. V této době také poprvé ve své historii začalo České kvarteto koncertovat v Praze také mimo rámec Českého komorního spolku a navíc své umění dávalo nezištně k dispozici nejrozličnějším dobročinným a podpůrným akcím, vyvolaným válečnými událostmi. Přitom pokračovalo ve svých tematických cyklech, které v předchozích letech patřily k vrcholným událostem pražského hudebního života. Tak v zimě 1915 – 1916 znovu uvedlo v pěti večerech Dvořákův cyklus, uspořádaný tentokrát ve prospěch Jedličkova ústavu pro válečné invalidy.

Na jaře 1916 potom ve Spolku kvartetisté uskutečnili v rámci mimořádných koncertů pětidílný cyklus Beethovenův. Na jaře 1917 cyklem pěti koncertů ve prospěch komitétu pro podporu sirotků po padlých oslavili kvartetisté své čtvrtstoletí programem zachycujícím vývoj komorní hudby (Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert, Schumann, Brahms, Reger, Smetana, Čajkovskij, Dvořák, Franck, Novák, Suk, Schönberg). Poslední válečný cyklus absolvovalo České kvarteto roku 1918 a byl to cyklus věnovaný opět Antonínu Dvořákovi. Byl zajímavý prvním souborným provedením Biblických písní hostujícím Egonem Fuchsem, jehož doprovázel na klavír Josef Suk. A co se týče vlastních abonentních koncertů Spolku, bylo o ně a o umění Českého kvarteta takový zájem, že dosavadní počet osmi večerů zdaleka už nestačil rostoucímu přílivu členů. Proto museli pořadatelé jejich počet zdvojnásobit na šestnáct a navíc je v roce 1917 přenést z Rudolfiny do prostornější, i když pro komorní hru méně vhodné Smetanovy síně.

Mimo Prahu hostovali v letech 1914 – 1915 kvartetisté čtyřikrát v Brně, následovala Plzeň, Mladá Boleslav, Chrudim, Kladno, Louny, Čáslav a Slaný, v sezóně 1915 – 1916 hostilo soubor znovu Brno (dvakrát), pak přišla na řadu Plzeň, Hradec Králové, Mnichovo Hradiště, Louny, Holešov, Zlín, Napajedla, Prostějov, Vyškov, Kroměříž, Kojetín, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín, Strážnice, Lipník, Moravská Ostrava, Vítkovice, Valašské Meziříčí, Přerov a Olomouc. Podobný obraz měly koncertní cesty Českého kvarteta i v dalších válečných sezónách, jen s tím rozdílem, že byly rozšířeny o Litomyšl, Vysoké Mýto, Chrudim, Klatovy, Domažlice, Rakovník, Příbram, Tábor, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Humpolec, Benešov, Boskovice, Třešť, Jemnici, Třebíč, Tišnov, Bzenec, Břeclav, Bystřici pod Hostýnem, Valašské Klobouky, Uherský. Ostroh, Těšín, Místek, Bílsko, Opavu, Dombrovou. Byla to účinná propagace komorní hudby, v normálních podmínkách v této šíři a intenzitě těžko realizovatelná. A je pozoruhodné, že podíl Moravy a Slezska na těchto koncertních cestách Českého kvarteta ve srovnání s dřívějším obdobím významně vzrostl. V této nesnadné době prokazovala hra Českého kvarteta své nezastupitelné schopnosti promlouvat za všechny svobodomyšlné lidi.

Nedobrovolná izolace Českého kvarteta za První světové války měla ještě další důsledek – soubor se mohl daleko intenzivněji věnovat studiu nových skladeb a především nové domácí tvorby. Ve válečných letech se zásluhou souboru poprvé objevovala na programech abonementních koncertů Spolku jména, která promlouvala do vývoje novodobé české komorní tvorby: J. Křička⁴³, K. B. Jiráka⁴⁴, A. Piskáček⁴⁵, O. Jeremiáš⁴⁶

⁴³ Jaroslav Křička (27. 8. 1882 – 23. 1. 1969) byl český hudební skladatel, dirigent, organizátor, pedagog a publicista.

⁴⁴ Karel Boleslav (Bohuslav) Jiráka (28. 1. 1891 – 30. 1. 1972) byl český skladatel, pedagog a dirigent.

⁴⁵ Adolf Piskáček, pseudonymem Jan Hořec (8. 11. 1873 – 7. 6. 1919) byl český hudební skladatel, sbormistr, hudební pedagog a spisovatel.

⁴⁶ Otakar Jeremiáš (17. 10. 1892 – 5. 3. 1962) byl český hudební skladatel a dirigent.

nebo L. Vycpálek⁴⁷. A vedle nich obohacovala repertoár Českého kvarteta nová nebo nové nastudovaná díla tehdejší vedoucí trojice české hudby: Foerster, Nováka a samozřejmě také Suka.

Po válce vznikla nová Evropa, vzniklo i Československo. Protože kulturní hodnoty a zvláště hudba byla osvědčeným reprezentantem, bylo v dubnu 1919 vysláno České kvarteto do Paříže, aby zde zahájilo svou poválečnou činnost a svým uměním upozornilo na nový stát ze střední Evropy. Hrál v sídle naší diplomatické mise významným reprezentantům politického, diplomatického a kulturního světa, členům tehdejší mírové konference. Na druhém večeru potom zástupcům pařížských hudebních kruhů. Pozvaní hosté se tak seznámili s reprezentativním průřezem českého hudebního umění od Smetany a Dvořáka přes Foerster, Suka až k Novákovi. Na tyto uzavřené večery navázaly 19. a 23. května 1919 dva veřejné koncerty ve velkém sále Gaveau v Paříži (na druhém zazněla i premiéra klavírního kvintetu s podtitulem „První jara“ Václava Štěpána s autorem u klavíru) a začátkem června francouzsko – český koncert v Cognacu za spoluúčasti klavíristy Jana Heřmana⁴⁸. Se zájezdem do Francie spojilo České kvarteto i květnové účinkování v Londýně u příležitosti tamního Festivalu československé hudby, na němž se podílel orchestr pražského Národního divadla s Karlem Kovařovicem⁴⁹, Pěvecké sdružení moravských učitelů, Pěvecké sdružení pražských učitelů, Ema Destinová⁵⁰, Jaroslav Kocian⁵¹, Jan Heřman a Václav Štěpán⁵². Bylo to to nejlepší, čím česká kultura tehdy mohla pochlubit. České kvarteto se

⁴⁷ Ladislav Vycpálek (23. 2. 1882 – 9. 1. 1969) byl český hudební skladatel.

⁴⁸ Jan Heřman (31. 8. 1886 – 30. 9. 1946) byl český klavírista.

⁴⁹ Karel Kovařovic (9. 12. 1862 – 6. 12. 1920) byl český hudební skladatel a dirigent.

⁵⁰ Emilie Pavlína Věnceslava Kittlová (pseudonym Ema Destinová, 26. 2. 1878 – 29. 1. 1930) byla světově proslulá česká operní pěvkyně.

⁵¹ Jaroslav Kocian (22. 2. 1883 – 8. 3. 1950) byl český houslový virtuos, hudební skladatel a pedagog.

⁵² Václav Štěpán (12. 12. 1889 – 24. 11. 1944) byl český klavírista, pedagog, muzikolog, estetik, hudební skladatel a publicista.

na tomto velkolepém kulturním projektu podílelo dvěma koncerty. Na prvním uvedlo Smetanův kvartet Z mého života, Foersterův 3. kvartet a Dvořákův klavírní kvintet A dur s Janem Heřmanem, na druhém Sukův 1. kvartet, Dvořákův „Americký“ a Sukův klavírní kvintet s Václavem Štěpánem.

Téhož roku navázalo kvarteto válkou přerušovaný kontakt s Holandskem a opět zde navázalo v příštích dvanácti letech každoročními zájezdy. Další poválečné cesty Českého kvarteta vedly v důsledku politických změn, vyvolaných První světovou válkou, především do Velké Británie, Francie a Itálie jako dohodových zemí. K nim přistoupilo ještě Švýcarsko, Švédsko a Dánsko. Naopak Německo navštívilo České kvarteto poměrně pozdě – až v dubnu 1921. Tohoto roku bylo v podstatě mezinárodní působení Českého kvarteta téměř plně obnoveno.

K začátku školního roku 1922 – 1923, byli všichni kvartetisté jmenováni jako pedagogové na pražskou konzervatoř. Osmáctyřicetiletý Suk jako řádný profesor skladby na nově zřízenou mistrovskou školu, padesátiletý Hoffmann ve stejné hodnosti a na témže ústavu v oboru houslové hry, sedmačtyřicetiletého Herolda a jedenačtyřicetiletého Zelenku konzervatoř získala jako profesory komorní hry. Tato situace sice podstatně omezila zahraniční koncertní kalendář kvarteta, ale členové Českého kvarteta se v nové roli brzy s nadšením realizovali jako moderní, tvořiví pedagogové. Časem vytvořil Suk významnou skladatelskou školu, Hoffmann vyslal do praxe řadu vynikajících umělců s vysokými interpretačními ambicemi. Herold a Zelenka přenesli do své pedagogické práce interpretační pojetí Českého kvarteta, takže několik generací sólistů a pozdějších členů předních komorních sdružení prošlo přímým školením Českého kvarteta a řada dalších umělců byla zasažena jeho vlivem nepřímo, prostřednictvím Heroldových a Zelenkových žáků.

Český spolek pro komorní hudbu zůstal i po válce těžištěm umělecké práce kvarteta. Přestože se v něm už v poválečných koncertech

uplatňovaly také další soubory (především Ševčíkovo, Pražské a Ondříčkovo kvarteto), zůstával podíl Českého kvarteta stále rozhodující. Kvartetisté dvakrát absolvovali dokonce dvanáct abonentních koncertů (1918, 1919); nejčastěji hráli v jedné sezóně osmkrát a pouze jednou klesl počet jejich vystoupení na pět (1930). K tomu je třeba připočítat účast na mimořádných koncertech, šestidílný cyklus k stému výročí úmrtí L. v. Beethovena (1927) a Dvořákův cyklus na paměť pětadvacátého výročí skladatelovy smrti (1929).

Skutečný vrchol své poválečné činnosti nasměřovali kvartetisté do koncertů sezóně 1922 až 1923. V obdivuhodném záměru, který nemá obdoby, zmapovali třicet let svojí existence. V patnácti večerech jubilejního cyklu defilovalo od 5. října 1922 do 22. března 1923 45 skladeb od pětatřiceti českých i světových autorů. Cyklus se stal symbolem nestárnoucího umění těchto legendárních umělců. Česká hudební veřejnost přijala tento mimořádný umělecký čin s obdivem a nadšením.

Finále (1931 – 1934)

Cyklus koncertů k třicetiletému výročí se stal pomyslným hraničním kamenem v životě kvarteta. Hudebníci přesunovali důraz na pedagogicko-práci. Zmenšování koncertní aktivity bylo ale pozvolné, trvalo celé čtvrté desetiletí existence souboru. Projevovalo se především omezenou činností za hranicemi. Svou zahraniční koncertní aktivitu České kvarteto definitivně uzavřelo v Holandsku roku 1931, na prahu svého čtyřicátého výročí. Tento památný zájezd ve dnech 6. – 17. února sestával z deseti koncertů. Jen v Amsterdamu se konali čtyři vystoupení během jednoho týdne. Přítomnost královny – matky, oficiální projevy a v neposlední řadě udělení rytířského kříže Oranje – Nassau primářiovi, uzavřely kapitolu zahraničních zájezdů Českého kvarteta.

Poslední desetiletí působnosti bylo pak převážně zaměřeno koncerty v Praze a Český spolek pro komorní hudbu. Dekáda stále nesla typické znaky umění těchto geniálních hudebníků se smyslem pro novou českou hudbu. V řadě premiér měl zásadní postavení Janáčkův 1. kvartet (17. října 1924), o jehož vznik se kvartetisté zasloužili a je jim také věnován.

Čas nedokáže zastavit ani sebegeniálnější interpret. Jeho přirozený zákon přibližoval okamžik, kdy kvartetisté vezmou své nástroje do ruky naposledy. Bylo to 20. března 1933. Toho dne zasedlo České kvarteto jako obvykle na pódium Smetanovy síně na koncertu Českého spolku pro komorní hudbu a zahrálo fragment klavírního kvartetu Rudolfa Karla⁵³, 2. kvartet Josefa Suka a Brahmsův klavírní kvintet s Janem Heřmanem u klavíru. Nikdo z nich netušil, že je to poslední koncert Českého kvarteta v sestavě Hoffmann – Suk – Herold – Zelenka. Za necelých pět měsíců informoval Suk Hoffmanna o svém záměru kvarteto po jednačtyřicetiletém členství opustit z důvodu nervové choroby. Déle než čtyři desítky let dělil svůj čas mezi České kvarteto a vlastní tvůrčí

⁵³ Rudolf Karel (9. 11. 1880 – 6. 3. 1945) byl český hudební skladatel a dirigent..

činnost. Suk - skladatel na to samozřejmě doplácel, protože se k soustředěné práci dostával jen o prázdninách ve svých rodných Křečovicích. Jinak byl nucen komponovat na cestách, ve vlaku, v hotelu. Například 1. kvartet B dur (1896) komponoval ve třech městech; první větu v Helsinkách, druhou ve Vídni, třetí a čtvrtou v Praze. Když přistoupila k práci v kvartetu ještě pedagogická činnost a časem i rektorské povinnosti a také zhoršené zdraví, nezbylo devětapadesátiletému umělci než kvarteto opustit.

Jakkoliv bylo pro hudební veřejnost České kvarteto bez Suka nepředstavitelné, vůle ostatních členů nakonec zvítězila a Sukovo místo zaujal vynikající houslista Stanislav Novák, koncertní mistr České filharmonie, sólista a primárius Novákova - Frankova kvarteta. Toto řešení prodloužilo život kvarteta jen o dva měsíce, od října do prosince 1933. Zvláštní shodou okolností se poslední vystoupení kvarteta ve složení Hoffmann - Novák - Herold - Zelenka uskutečnilo na slavnostním koncertě Českého spolku pro komorní hudbu pořádaném k počtě Sukových šedesátin. Bylo to 4. prosince roku 1933. Tímto večerem se definitivně uzavřela éra Českého kvarteta a také jedna velká etapa české kvartetní historie.

V následujících měsících postihla primária Hoffmanna těžká choroba a následná operace s rekonvalescencí ho nadlouho vyřadila z umělecké činnosti. Potom nemocněl anginou pectoris Jiří Herold a 8 měsíců čekalo kvarteto na jeho návrat. Plný naděje se skutečně vrátil k přípravám na prosincový koncert Spolku a s potěšením přijal i nabídku, aby si zahrál s pražským rozhlasovým orchestrem legendárního Berliozova Harolda v Itálii. 13. listopadu 1934 uprostřed zkoušky na toto své oblíbené dílo podlehl tento mimořádný umělec záchvatu mrtvice. Tehdy už České kvarteto náhradu nehledalo a zanechalo koncertní činnosti. Houževnatý primárius Hoffmann se ale ještě jednou umělecky vzepjal a ve svých 62 letech spolu s kolegou Ladislavem Zelenkou a pianistou Janem Heřmanem přenesl svoji činnost do Českého tria, které

aspoň názvem chtělo evokovat kontinuitu. Soubor téhož obsazení se ovšem občas uplatňoval ve Spolku ještě v letech působení Českého kvarteta.

Dne 29. května 1935 umírá v Benešově Josef Suk.

Roku České trio v roce 1935 ještě vystupovalo, ale potom choroba, které Hoffmann dlouho statečně vzdoroval, propukla plnou silou. 30. března 1936 jí umělec podlehl.

Jedna ze slavných kapitol českého i evropského umění tak vstoupila do historie. České kvarteto působilo více než 40 let a inspirovalo vznik nových kvartetních souborů, z nichž mnohé dospěly až k světové proslulosti. Na samém začátku hledal celé tři roky profesor Hanuš Wihan optimální složení svého reprezentativního studentského kvarteta. Na jaře 1891 vybral čtyři jména a ta vešla do historie komorní hry. Vedle mimořádných hráčských kvalit doplňovala a násobila hudební kvality těchto mladých mužů ještě přirozená harmonie jejich mezilidských vztahů. Tři z kvartetistů Suk, Nedbal a Berger patřili zároveň v kompozici k nejnadanějším Dvořákovým žákům a umění Českého kvarteta tak prostupoval od počátku tvůrčí duch. Tuto tradici neporušil později ani Herold, ve skladbě žák Karla Knittla a Karla Steckera. Navíc během let se oba houslisté nezměnili, což vzhledem k rozložení významu hlasů v kvartetu je také možno považovat za šťastnou okolnost. Hoffmann se Sukem udržovali kontinuitu osobité interpretace i estetického názoru. A jestliže kvarteto muselo projít čtyřmi personálními změnami, jednou u violy (Herold za Nedbala) a dvěma u violoncella (Wihan za Bergra a Zelenka za Wihana), dosažená interpretační úroveň tím nikdy neutrpěla. Vždycky šlo o silnou osobnost, která i když byla jiného druhu než předchůdce, se pokaždé ústrojně včlenila do společné koncepce. Nový člen navíc přinesl vždy novou kvalitu. Tím byla po všechen čas zachována podstata Českého kvarteta, svazek čtyř silných, rozdílných individualit, které vzájemným prolínáním vytvářely novou, vyšší společnou kvalitu.

V prvních dvou letech existence souboru dělal ve zkouškách nejvíce návrhů a poznámek Berger, samozřejmě i ostatní projevovali svůj názor na souhru a přednes. Později měl hlavní slovo při zkouškách Nedbal, který tak prozrazoval své dirigentské nadání. Po vstupu prof. Wihana se s ním dělil o umělecký vliv. V pozdější době se ujal řízení zkoušek Hoffmann. Suk měl poznámky ke hře velmi málo, byl a zůstal poetickým snílkem, netlačil se do popředí. Byl pravým opakem prof. Wihana, jenž při zkouškách býval až nepříjemně přísný.

Když obsadil Wihan místo violoncellisty, mělo České kvarteto za sebou rok a půl samostatné práce, která vedla k vídeňskému úspěchu. Kvarteto pochopitelně v té době nemělo ještě široký repertoár. Tato situace se podstatně změnila právě s Wihanovým příchodem. Violoncellista nasadil prudké studijní tempo a promyšleně rozšiřoval repertoár souboru o díla ruských autorů a vídeňských klasiků. Hlavně Beethovenovým kvartetům a z nich především op. 59 „Razumovskému“, op. 74 „Harfovému“ a pak vrcholným posledním, vtisklo kvarteto Wihanovou zásluhou pravou interpretační hloubku. A podobně tomu bylo u skladeb Haydnových, Mozartových, Schumannových i Schubertových. V Paříži dokázali umělci rehabilitovat kvartet d'Indyho, který byl v interpretaci francouzských hudebníků neúspěšný podobně jako dnes slavný Ravelův kvartet. Díky Wihanovi repertoár rychle rostl a na něm rostlo i umění Českého kvarteta. V dobách největší slávy kolem první světové války byli kvartetisté považováni za nepřekonatelné interprety literatury všech dob a stylů. Přitom věnovali velkou pozornost i soudobým autorům, zvláště českým. Tím povzbudivě působili na českou moderní hudbu i přes Wihanův umělecky konzervativnější přístup, který novodobým kompozičním pokusům příliš nepřál. Proto neměli v repertoáru Hindemitha nebo Bartóka, proto se i Smetanův 2. kvartet d moll objevil v programech po dlouhém váhání až v roce 1907.

Dvacet let budoval Wihan repertoár Českého kvarteta, po jeho odchodu byl jen příležitostně doplňován. Když byla po uzavření kariéry

Českého kvarteta bilancována jeho mnohaleté spolupráce s Českým spolkem pro komorní hudbu (1894 až 1933), tak vyšlo najevo, že z celkového počtu 508 spolkových koncertů patřilo Českému kvartetu celkem 317. Jestliže toto číslo je skutečně vysoké, pak repertoárová bilance je opravdu impozantní. Na koncertech zde provedl soubor celkem 263 skladeb od devadesáti devíti autorů, z toho 150 smyčcových kvartetů od 70 autorů. K tomu připočteme 46 kvintetů (z toho 25 klavírních), 23 kvartetů (21 klavírních), 8 sextetů, 2 septeta, 3 okteta, 30 trií (22 klavírních), pro úplnost i 4 dua a velkou řadu sonát.

Na svých koncertních cestách získali kvartetisté řadu přátel z řad velkých osobností, a to nejen v hudebních kruzích. Byli mezi nimi slavní skladatelé, dirigenti, klavíristé, malíři, literáti, učenci, herci, pěvci, slavní lékaři a vědci. Umění Českého kvarteta vzdávaly poctu i hlavy států: německý král Albert se svým dvorem odřekl v roce 1894 účast na drážďanské premiéře Humperdinckovy opery Perníková chaloupka a dal přednost koncertu českých umělců.

Přestože byli světově proslaveným souborem, zůstali spjati s Českým spolkem pro komorní hudbu, spoluvytvářeli jeho historii a podíleli se významně na hudebním životě českých měst. Když byli v roce 1922 jmenováni profesory konzervatoře, rozhodli se zahrát soukromý koncert studentům svého nového působiště. Zasedli neformálně v sále emauzského kláštera (tehdejší sídlo konzervatoře) a předvedli mladým posluchačům Smetanův kvartet Z mého života a Novákův kvartet D dur.

Z dnešního hlediska působí možná idealisticky, že byli kvartetisté nenároční i v honorářových požadavcích. Tehdejší doba ovšem přímo vybízela k tomu, aby dávali své umění do služeb kulturního povznesení širokých vrstev národa. Často a ochotně hráli pro dobročinné účely, měli porozumění pro finanční možnosti českých měst i městeček toužících uslyšet slavný soubor. Mnoho let se spokojili i v Českém spolku pro komorní hudbu s nepatrnými honoráři jako základnou své existence. Teprve po první světové válce měly tyto honoráře vzestupnou tendenci:

od roku 1920 dostávali za koncert 2800 Kč, od roku 1922 už 3600 Kč, od roku 1925 pak 4000 Kč a od roku 1930 celých 5000 Kč. Hlavní honorářový příliv plynul umělcům ze zahraničních cest. Díky svým úspěchům v zahraničí tak byli kvartetisté v krátké době finančně zabezpečeni.

To se odrazilo i v záležitosti jejich nástrojů. Otázka volby nástrojů je u kvartetisty daleko složitější než u sólisty. Kromě nároků na tónovou krásu, vyrovnanost a nosnost přistupuje ještě logický požadavek vzájemně se doplňující barevnosti. Čtyři vynikající nástroje nemusí ještě vytvořit zvukově jednolitý celek. České kvarteto mělo štěstí, že se péče o jejich nástrojové vybavení ujal známý pražský houslař Karel B. Dvořák. Výhodu měli navíc v tom, že mistrovské nástroje byly oproti dnešní době cenově nepoměrně dostupnější. Na vídeňský debut si tak vezli kvartetisté krásné italské nástroje. Sukovi obstaral nástroj Niccolò Gagliana, ostatní hráli na nástroje slavného rodu Guarneri. Hoffmann měl housle Andrea Guarneri, Nedbal violu Giuseppe Guarneri a Berger violoncello označené Pietro Giovanni Guarneri. Příznivé podmínky však dovolily, aby v roce 1896 dostali mladí umělci ještě o třídu lepší nástroje. Tehdy už mělo České kvarteto s Wihanem mezinárodní pověst a z toho plynoucí finanční zázemí. Za této situace mohl Dvořák opatřit oběma houslistům Stradivariho. Sukovi nástroj z roku 1683, Hoffmannovi za 8300 zlatých housle o šest let mladší. Tyto housle primarius později vyměnil za nádherný nástroj Guarneriho del Gesù z roku 1734 v ceně 12 000 zlatých. Nedbal vyměnil svého Guarneriho za neméně znamenitého Mateo Gofrillera. Guarneri se do Českého kvarteta vrátil ještě v rukou Jiřího Herolda, který tento překrásný nástroj z roku 1693 splácel téměř celý rok. S Ladislavem Zelenkovou přišel nádherný Guadagnini, zakoupený v Holandsku. Tyto vzácné a ideálně se doplňující nástroje měly svůj podíl na výkonech Českého kvarteta.

V dnešní době jsou nahrávky nedílnou součástí hudební praxe a hlavně hudebního byznysu. V dobách Českého kvarteta gramofonový průmysl teprve vznikal. Z nepřehledného množství hudby, která v podání

tohoto souboru zazněla na více než čtyřech tisících koncertech po celé Evropě, nezbylo ve zvuku takřka nic. Devět gramofonových snímků má dnes hodnotu spíše dokumentární. Byly pořízeny většinou kolem roku 1925 a to už soubor překročil svůj zenit.

Nejdůležitější ze všeho je však odkaz a příklad Českého kvarteta. Po jeho vzoru vznikala nová vynikající sdružení, která postupně přejímala odkaz svých předchůdců. V době odchodu Českého kvarteta už sice nepůsobilo vynikající Ševčíkovo – Lhotského kvarteto, ale byla zde další generace. Ondříčkovo, Československé (Zikovo), Novákovo – Frankovo, Pražské, Peškovo (Československé) i Moravské kvarteto – každé s vlastním interpretačním i dramaturgickým profilem. Potvrdil to vývoj po Druhé světové válce, kdy další soubory navázaly na vynikající pověst svých předchůdců. V roce 1945 vzniklo Smetanovo kvarteto, v roce 1947 Janáčkovovo kvarteto a roku 1950 Vlachovo kvarteto. K nim se časem přiřadili i další soubory: Dvořákovo (1953), Novákovo (1955), Kvarteto hl. města Prahy (1956) nebo později Kocianovo. V současnosti působí v České republice vedle sebe zároveň vlastně několik generací vynikajících kvartet – Panochovo, Pražákovo, Wihanovo, Martinů, Škampovo, M. Nostitz, Heroldovo, Bennewitzovo, Haasovo, Krásovo nebo Sedláčkovovo kvarteto. Komorní hudba u nás tak zapustila hluboké kořeny v široké posluchačské veřejnosti. Ze základů, které položilo České kvarteto bezmála před 130 lety, vyrostli a v souvislé linii stále vyrůstají jeho následovníci.

Závěr

Historie české hudby má celou řadu milníků. Jedním z nejdůležitější je bezesporu vznik Českého kvarteta. Tento soubor se provždy stal legendou a svým odkazem získal celé generace následovníků. Dnešní doba podle mého názoru nepřeje hlubokým myšlenkám a hodnotám postaveným na precizní a trpělivé umělecké práci. V České republice je v současnosti pro nejmladší generaci studentů konzervatoří a vysokých hudebních škol z existenčních důvodů téměř nemožné se plně věnovat systematické kvartetní práci. Už i generace současných třicátníků a čtyřicátníků ve vynikajících českých souborech se potýká jak s absencí zahraničního zastoupení, tak se špatným finančním ohodnocením jejich práce v České republice. Přesto pevně věřím, že česká kvartetní tradice bude i v budoucích letech nadále tím nejlepším, čím se naše hudební kultura může prezentovat. Odkaz Českého kvarteta totiž je a bude stále inspirativní.

Použitá literatura a prameny

Boháček, Ludvík: České kvarteto a Český spolek pro komorní hudbu, Mozartova obec v Československé republice, Praha 1932

Květ, Jan Miroslav: Z pamětí Českého kvarteta, vydavatelství Ministerstva informací, Praha 1936

Liška, Evžen; Götz Alois: Za slávou české hudby, Krajské nakladatelství v Plzni, Plzeň 1958

Paulová, Eva; Vanišová, Dagmar: České kvarteto (1892-1934), katalog výstavy, Národní muzeum, Praha 1992

Vratislavský, Jan: České kvarteto, Supraphon, Praha 1984

kolektiv autorů: Československý hudební slovník osob a institucí (dva svazky A – L, M - Z), SNKLHU, Praha 1965

kolektiv autorů: Sborník na paměť 125 let konservatoře hudby v Praze, Vyšehrad, Praha 1936